

Правова характеристика фінансово-господарської діяльності благодійних організацій в Україні

Ярослава БУЗДУГАН,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
університету «Україна»

Розвиток благодійного руху в Україні нерозривно пов'язаний із формуванням науково обґрунтованої правової та фінансової основи. Ефективна фінансова політика у цій сфері суспільних відносин є інструментом реалізації соціальних інтересів суспільства, важливим аспектом розвитку соціально-культурної сфери. Не менш важливим чинником у розвитку благодійництва виступає здійснення добровічними організаціями господарської діяльності.

Дослідження будь-якого об'єкта, виокремлення та вивчення обраного предмета традиційно передбачають з'ясування його природи як феномену виникнення або створення. Саме тут приховано багато положень, що визначають не тільки появу об'єкта, який вивчається, а й сутність та зміст подальших метаморфоз його становлення й розвитку [2, с. 5].

Створення та організація благодійних об'єднань ґрунтуються на правомочності володіння, користування й розпорядження майном, господарській правоздатності, господарсько-правовій відповідальності, а також на фінансовому забезпеченні, що відповідає основному напрямку обраної роботи (членські внески, пожертви, доходи від благодійних концертів, лотерей, доходи від господарської діяльності тощо).

Об'єднання громадян (громадські організації, у тому числі благодійні об'єднання) як суб'єкти господарювання беруть участь у господарських відносинах, але не мають на меті отримання прибутку для розподілу між засновниками (учасниками). Для цих об'єднань важлива наявність статусу неприбуткової організації та установи після введення їх до Реєстру неприбуткових організацій і присвоєння в ідентифікаційному номері ознак неприбуткової організації.

Громадські організації визнають власними кошти і майно, отримані від засновників (учасників) або держави; надходження від вступних і членських внесків; пожертвування від громадян, підприємств та організацій; кошти від виконання господарської та іншої некомерційної діяльності; бюджетні кошти; кошти, отримані на інших підставах, не заборонених законом.

Кошти благодійних об'єднань використовують відповідно до напрямів діяльності, передбачених у статуті. За використання коштів, звільнених від оподаткування не за цільовим призначенням або не підтверджених документально, може настати юридична відповідальність.

Не оподатковують податком на прибуток кошти і доходи, одержані громадськими організаціями, а саме: від вступних та членських внесків; доходи, отримані від основної діяльності (від надання послуг суспільного споживання та для інших потреб, передбачених статутними документами); кошти або майно, що надходять у вигляді міжнародної технічної допомоги; кошти або майно, які надійшли безоплатно або у вигляді безповоротної фінансової допомоги чи добровільних пожертвувань; вартість майна і кошти, визнані як гуманітарна допомога; доходи у вигляді відсотків, страхових виплат та відшкодувань, роялті, дивіденди, а також приріст вартості майна підприємства, заснованого на праві власності об'єднань громадян під час його ліквідації та розподілу між учасниками.

Під час оподаткування доходів громадських (неприбуткових організацій) потрібно враховувати, що ведення господарської діяльності через відокремлені підрозділи (представництва, філії, відділення) без статуту юридичної особи, агентів або будь-яких інших осіб, котрі діють від імені й на користь організації, що надають послуги та отримують дохід за ці послуги, може призвести до позбавлення організації статусу неприбуткової.

Органи місцевого самоврядування в рамках компетенції мають право запроваджувати пільгові ставки, звільняти благодійні організації від сплати комунального податку, а також плати за землю.

Якщо благодійні організації, які користуються пільгами із земельного податку, мають у підпорядкуванні комерційні підприємства або надають у тимчасове користування (оренду) земельні ділянки, окремі будівлі, то податок сплачується у встановлених розмірах і на загальних підставах.

Як зазначає А. Нечай, ступінь допустимого державного втручання в будь-які суспільні відносини має враховувати їхній характер — публічний чи приватний. Регулювання

публічних відносин завжди матиме вищий ступінь державного втручання, ніж регулювання приватних [10, с. 54].

В Україні основною метою державного регулювання та нагляду за діяльністю благодійних об'єднань є:

- 1) забезпечення реалізації прав громадян, гарантованих ст. 36 Конституції України;
- 2) забезпечення захисту майнових прав та законних інтересів учасників благодійних об'єднань;
- 3) забезпечення рівності всіх учасників благодійних формувань;
- 4) запобігання, виявлення та припинення правопорушень в утворенні, управлінні, розподілі та використанні коштів благодійних об'єднань.

Державне регулювання та нагляд у досліджуваній сфері суспільних відносин здійснюється за різними напрямками й різними уповноваженими державними органами.

Суспільні відносини з приводу формування та використання коштів благодійних організацій регулюються нормами фінансового та інших галузей права, які відображені у спеціальному та загальному законодавстві.

До основних нормативно-правових актів, норми яких регулюють цей вид суспільних відносин, можна віднести: Конституцію України; Податковий кодекс України; Господарський кодекс України; закони України «Про об'єднання громадян», «Про благодійництво та благодійні організації», «Про волонтерський рух» та інші.

Як слушно зазначає О. Музика, норми фінансового права регулюють відносини владно-майнового характеру. Умовно кажучи, це відносини владного характеру, які пов'язані з грошми (коштами). Проте ці «гроші» мають свої особливості, що відрізняють їх від інших грошей, які є об'єктами цивільно-правових відносин. Гроші у фінансовому праві завжди пов'язані з публічним інтересом. У цивільному праві наявний приватний інтерес [9, с. 26].

За визначенням Н. Пришви, публічний інтерес – це концентрований вираз загальносоціальних потреб і устремлень; це визнаний державою і забезпечений правом інтерес соціальної спільноти, задоволення якого є умовою та гарантією її існування та розвитку [12].

Правильно зауважує А. Нечай, що критерієм у праві виступає саме інтерес. Для публічного права переважне значення мають державні інтереси, правовий статус її органів, посадових осіб, а також регулювання відносин, що вирізняються чітко вираженим суспільним характером; для приватного права основним є інтереси приватних окремих осіб [11, с. 29].

У ст. 1 Закону України «Про благодійництво і благодійні організації» благодійною організацією визнається недержавна організація, головна мета діяльності якої – здійснення добродійності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб. Відповідно до ст. 8 цього закону благодійна організація є юридичною особою та набуває права останньої з моменту її державної реєстрації [4].

Згідно зі ст. 131 Господарського кодексу України (далі ГК) благодійною вважається недержавна організація, яка є юридичною особою та провадить добродійну роботу в інтересах суспільства або окремих категорій осіб без мети одержання прибутку від цього [3].

Відповідно до ст. 3 ГК під господарською слід розуміти діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають ціннову визначеність. Є два види господарської діяльності: 1) комерційна діяльність (підприємництво), якщо суб'єкт господарювання діє, щоб отримувати прибуток; 2) некомерційна господарська діяльність, спрямована на досягнення соціальних, економічних та інших результатів, яка здійснюється без мети отримання прибутку.

Статтю 52 ГК встановлено, що некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська робота, здійснювана суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Частина 2 ст. 52 ГК визначає суб'єкти господарювання, які мають право займатися некомерційною діяльністю, та сферу їх діяльності.

На підставі зазначеного можна стверджувати, що поняття «господарювання» та «господарська діяльність» (останнє передбачає два види: некомерційну і комерційну) є близькими за змістом, але не синонімами. Отже, господарювання охоплює всі господарські відносини, пов'язані зі здійсненням та організацією господарської діяльності, включаючи всіх учасників таких відносин. А господарська діяльність, зокрема некомерційна, здійснюється тільки суб'єктами господарювання з метою досягнення економічних, соціальних результатів і спрямована на виготовлення, реалізацію товарів, виконання робіт або надання послуг.

Відповідно до Класифікації форм власності та господарювання, затвердженої наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 р. № 97, господарювання – це форма здійснення господарської діяльності з відповідною правовою основою, яка визначає характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності за зобов'язаннями підприємства (організації, установи), порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності тощо. Проте господарська діяльність – це активна діяльність суб'єктів господарювання, спрямована на досягнення поставленої мети відповідно до законодавства.

Поняття «некомерційна господарська діяльність» та його особливі характеристики відіграють важливу практичну й теоретичну роль, формують розуміння сутності такої діяльності, яка задовольняє соціально важливі потреби суспільства (наприклад, боротьба зі СНІДом, наркоманією, функціонування безоплатної медицини, забезпечення свободи віросповідання тощо).

Дослідник В. Поляков наголошує, що виявлення ознак некомерційної господарської діяльності необхідне і в теоретичному, і в практичному аспектах, бо в результаті виокремлюється чітке визначення критеріїв некомерційної діяльності, їх особливостей [14, с. 76].

Специфіка господарської діяльності визначається сферою її здійснення; змістом; суб'єктами, які провадять діяльність; інтересами [8, с. 57]. Некомерційна господарська діяльність провадиться на загальних принципах, але за змістом та інтересами характеризується сукупністю певних ознак, до яких учені відносять такі:

1. *Задоволення суспільних потреб* шляхом виконання робіт, надання послуг тощо. Так, В. Щербина зазначає, що невідприємницька господарська діяльність здійснюється для задоволення певних суспільних потреб незалежно від її прибутковості [18, с. 25]. Отже, особливості діяльності некомерційних організацій знайшли відображення в забезпеченні найважливіших потреб суспільства. Наприклад, Законом України «Про благодійництво та благодійні організації» від 16.09.1997 р. передбачено, що діяльність благодійних організацій здійснюється за такими основними напрямками: надання допомоги громадянам, сприяння розвитку культури, охорони здоров'я та ін.

2. *Діяльність, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.* Отже, результати такої господарської діяльності мають певні особливості, зокрема неприбутковий характер. Розуміння неприбуткової природи благодійних організацій надзвичайно актуальне й важливе для усвідомлення їх значення в економіці, соціальній системі та успішного їх розвитку.

На думку О. Літвіної, під досягненням економічного результату (у процесі економічної діяльності) слід розуміти можливість одержання прибутку і комерційними, і некомерційними організаціями. Проте якщо для комерційних суб'єктів господарювання одержання прибутку є основною метою їх діяльності, то для некомерційних – додатковою (факультативною). Це означає, що некомерційні організації можуть отримувати прибуток, потрібний їм для ведення основної (некомерційної) діяльності. Можливість одержання некомерційними організаціями прибутку у процесі господарської діяльності є вимушеною мірою, адже в сучасних умовах існу-

вати лише на членські внески та пожертвування такі організації не в змозі. Однак отримання прибутку у некомерційних суб'єктів господарювання в жодному разі не повинно заступити соціальну спрямованість їх діяльності, інакше ми наражатимемося на розмивання сутності некомерційної діяльності, тобто перетворення некомерційної організації на комерційну, що матиме негативні правові та соціальні наслідки щодо останньої [6].

3. *Систематичність*, що відповідно до ГК України є ознакою як підприємництва (ст. 42), так і некомерційного господарювання (ст. 52). Проте у ст. 3 ГК систематичність не визначається як ознака господарської діяльності. Т. Устинова визначає систематичність як певний процес, здійснення однорідних дій у тій або тій сфері виробництва, торгівлі, надання послуг або інших видів діяльності, спрямованих на одержання прибутку [17, с. 13].

На думку К. Лебедевої, систематичність відмежовує підприємництво від інших видів економічної діяльності, що можуть давати прибуток (дохід), але не систематично, не постійно і без спеціальної спрямованості. Цільова спрямованість і систематичність виражаються в характері діяльності: вона відбувається в часі, здійснюється шляхом не одного, двох, трьох разових актів, а численних, не обмежених кількісно актів — операцій, угод, дій. Систематичність дій підприємця забезпечує систематичність одержання доходу (прибутку), а спрямованість, усвідомлена і цільова, зумовлює відповідну організаційну побудову професійної діяльності: вибір сегмента ринку, становище на ньому, проведення маркетингу [7, с. 80]. Тут ідеться про систематичний рух господарської діяльності, який включає динамічне одержання прибутку та необмежену кількість угод, дій.

Н. Саниахметова зазначає, що систематичність характеризується певною повторюваністю (циклічністю), тобто це можливість «регулярно, професійно та постійно» здійснювати підприємницьку діяльність відповідно до Конституції та законів України [16, с. 24].

Російські юристи вважають, що ознака усталеності й систематичності свідчить про те, що ця діяльність провадиться протягом певного, насамперед тривалого, або навіть не визначеного часовими рамками періоду з певною повторюваністю виконуваних дій. При цьому конкретні фактичні дії (операції) характеризуються цілеспрямованістю в досягненні конкретного кінцевого підприємницького результату. Матеріально це виражається в користуванні майном, продажу товарів, виконанні робіт або наданні послуг. Важливо також, щоб ці конкретні фактичні дії (операції) були спрямовані саме на одержання прибутку, а не просто використані для особливого споживання зазначених благ (ст. 209 Цивільного кодексу Російської Федерації) [15, с. 19–20]. Цей підхід до визначення ознаки систематичності підкреслює особливість комерційної діяльності, де необхідно здійснювати систематичні дії (операції) для одержання прибутку.

Слушна тут думка В. Колпакова: «Регламентуючи підприємництво, законодавець підкреслює систематичний характер даної діяльності. Одноразове надання послуг, виготовлення продукції тощо не може розглядатись як підприємницька діяльність» [5, с. 615].

Заслуговує на підтримку також думка Г. Піріжняк, яка визначає, що законодавці у визначенні некомерційної господарської діяльності пішли за аналогією визначення підприємницької діяльності, де самі ці ознаки (самостійність та систематичність) характеризують її як таку [13, с. 105].

Ми поділяємо точку зору В. Полякова, який стверджує, що ознака систематичності пов'язана насамперед із підприємницькою діяльністю. Не заперечуючи вагомості систематичності в некомерційній діяльності, на його думку, необхідно вважати, що ця ознака може мати акцидентний характер. Не можна забороняти створення некомерційної організації для виконання конкретних одноразових завдань (наприклад, упорядкування території заповідного парку, проведення певного конкурсу, проекту). Діяльність таких некомерційних організацій спрямована на досягнення соціального та/або економічного результату (ефекту), однак цей результат одноразовий (несистематичний), а дії не суперечать меті створення суб'єкта господарювання та не заборонені законодавством [14, с. 78].

Отже, систематичність є основною ознакою підприємництва, бо ефективність такої діяльності зумовлена

саме систематичним її здійсненням (характер і тривалість відносин із клієнтами, партнерами підвищує рентабельність, конкурентоспроможність, що є привабливим для комерційних установ). Проте для суб'єктів господарювання, які не мають на меті отримання прибутку, ця ознака не є основною, благодійна організація може бути створена для здійснення певних одноразових послуг, а надалі отримання доходу, досягнення інших цілей не є обов'язковим, адже мети (соціального або/та економічного результату) вже досягнуто.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що фінансово-господарська діяльність благодійних організацій — це самостійна, господарська, некомерційна, суспільно корисна, цілеспрямована діяльність, що здійснюється для досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети отримання прибутку. У здійсненні благодійними організаціями фінансово-господарської діяльності така ознака, як систематичність, не є основною, що підкреслює особливість і специфічність благодійної діяльності та її некомерційний характер. Фінансово-господарська діяльність, здійснювана благодійними організаціями, має відповідати вимогам законодавства і задовольняти публічний інтерес.

Джерела

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. № 254/96 ВР (із змінами та доповненнями). — К.: Право, 1996. — 38 с.
2. *Будзуган Я.* Організаційно-правові форми та принципи сучасної благодійної діяльності в Україні // Віче. — 2011. — № 10. — С. 5–8.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. — <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>.
4. Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» від 16. 09. 1997 р. № 531/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 46. — [Електронний ресурс]. — <http://rada.gov.ua>
5. *Колпаков В.* Адміністративне право України. — К., 1999. — 736 с.
6. *Літвіна О.* Критерії розмежування комерційної та некомерційної господарської діяльності [Електронний ресурс]. — http://www.nbu.gov.ua/Наукова_періодика_України.../53.pdf.
7. *Лебедева К.* Предпринимательское и коммерческое право: системные аспекты (предпринимательское и коммерческое право в системе права и законодательства, системе юридических наук и учебных дисциплин). — СПб., 2002. — 318 с.
8. *Мілаш В.* Господарське право: У 2-х ч. — Ч.1. — Х., 2008, 496 с.
9. *Музика О.* Категорія «публічність» у фінансовому праві // Фінансове право. — 2007. — № 1. — С. 25–29.
10. *Нечай А.* Актуальні питання фінансового права: правові основи публічних накопичувальних фондів: Монографія. — Чернівці: Рута, 2004. — 376 с.
11. *Нечай А.* Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків: Монографія. — Чернівці: Рута, 2004. — 264 с.
12. *Пришва Н.* Правове регулювання публічних доходів // Вісник Київського національного університету. Юридичні науки. — 2005. — Вип. 63–64. — С. 71.
13. *Піріжняк Г.* Про поняття некомерційної господарської діяльності в Господарському кодексі України // Проблеми розвитку законодавства України. — 2002. — № 3. — С. 101–106.
14. *Поляков В.* Поняття й ознаки некомерційної діяльності // Підприємництво, господарство і право. — 2011. — № 6. — С. 75–78.
15. Предпринимательское право / Под. ред. Е. Г. Губина, П. Г. Лахно. — М., 2001. — 416 с.
16. *Саниахметова Н.* Регулирование предпринимательской деятельности в Украине: организационно-правовые аспекты. — О., 1988. — 240 с.
17. *Устинова Т.* Уголовная ответственность за незаконное предпринимательство. — М., 2002. — 247 с.
18. *Щербина В.* Господарське право України. — К., 2002. — 392 с..